

ТВОРЧИЙ ДОРОБОК АРТУРА ХЕЙЛІ ЯК ПРОБЛЕМА СУЧАСНОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА

За умов загальної міжкультурної інтеграції проблема взаємозв'язку літературних, а отже, і культурних процесів набула значної актуальності. Зміни в парадигмі мислення, що відбулися в соціально-культурному світовому просторі протягом другої половини ХХ століття, провокують переосмислити чимало літературних категорій і філософських канонів, зокрема літературний процес США.

Новою темою для наукового дослідження став і особливий різновид сучасного мистецтва – масова культура й література. У другій половині ХХ – на початку ХХІ століть масова культура стала загальнолюдовським явищем.

Тож, виникла необхідність професійного філологічного погляду на ці процеси, адже твори масової культури викликають неоднозначність оцінок і упередженість дослідників. Вихід за прийняті на певний момент межі мистецтва, залучення соціально-культурного контексту – усе це ускладнює дослідження продукції маскульту. І як результат – важливі культурні явища, що постають як елементи, необхідні для розуміння діалектики розвитку літератури й створення повної синхронної картини процесу в динаміці, залишаються поза увагою науковців.

Серед багатьох представників масової культури й літератури, що активно відстоюють комунікативну й виховну функції літератури, акцентують її естетичний та етичний потенціал, проте одноставно визначаються академічною критикою як “другосортні”, є постать американського прозаїка ХХ століття **Артура Фредерика Хейлі (Arthur Frederik Hailey, 1920–2004)**. У проблемі оцінки його художнього доробку є питання, пов'язані з суперечностями між постійним читацьким інтересом і професіоналізмом письменника, з одного боку, і недоброзичливою оцінкою його творчості критикою, з другого. Ці розбіжності зумовлюють літературознавчу увагу до творчості романіста й викликають необхідність дослідження романів популярного в усьому світі автора, типового й одночасно унікального представника масової белетристики.

Творчість А. Хейлі відображає ті неоднозначні процеси, що відбувалися в суспільному житті, культурі й літературі Заходу 60–80-х рр. ХХ століття. Прикметний для цього часу розрив з нормою засвідчив переламний момент в історії американської гуманітарної думки. Покоління цих років створювало нових власних кумирів, серед яких варто назвати Г. Маркузе, М. Маклюєна, К. Воннегута, Г. Міллера, С. Теркела. Культові книги свого часу писав і А. Хейлі. Художній експеримент письменника, що поєднав жанри виробничого, документального, мелодраматичного, детективного, пригодницького романів, романів кар'єри й -катастрофи, створивши такі твори, як “The Final Diagnosis” (“Остаточний діагноз”, 1959),

“In High Places” (“У вищих сферах”, 1962), “Airport” (“Аеропорт”, 1968), “Strong Medicine” (“Сильнодіючий засіб”, 1984), “The Evening News” (“Вечірні новини”, 1990), “Detective” (“Детектив”, 1997) та інші, є відображенням і переосмисленням найважливіших культурно-мистецьких тенденцій сучасної автору епохи. Аналіз цих творів дає можливість прослідкувати еволюцію естетичних поглядів романіста й зміни в його поезиці.

Творчий доробок А. Хейлі демонструє загальну тенденцію, що виявилася в середині ХХ століття й значно вплинула на подальший літературний процес, – злиття високих і масових жанрів та виходу за межі жорстких рамок того, що вважалося вартим уваги митця. Серед письменників другої половини ХХ століття А. Хейлі вирізнило те, що він одним з перших змалював технологію різних сфер праці, повсякденність професійних аспектів життя й психологію людини, які швидко змінюються під впливом науково-технічного розвитку, а також створив серію романів про професії. Це стало його своєрідним художнім надбанням і вплинуло на творчу манеру деяких сучасних письменників: О. Андрєєва, Р. Бірна, Г. Вука, Дж. Грішема, Т. Кленсі, І. Штемлера та інших. Певні теми й мотиви А. Хейлі можна знайти в їх творчості.

Існує проблема рецепції прози А. Хейлі. У 1960–1980-х рр. у США романи письменника суперечок не викликали. Видавці, ураховуючи запит аудиторії, друкували їх; кінопродюсери екранізували; читачі, зацікавлені їхньою злободенністю, читали, адже головні герої творів прозаїка – лікарня, готель, аеропорт, автозавод – займали значне місце в житті кожного американця, а критики обходили напівпрезирливим мовчанням, тому що, на їхній погляд, А. Хейлі був звичайним белетристом, яких багато в західній літературі. Розповіді письменника про специфіку організації різних сфер виробництва, про долі людей, які працюють на ньому, на думку більшості рецензентів, типові, по-своєму яскраві зразки масової белетристики. В англomовному літературознавстві художній доробок А. Хейлі досліджено переважно фрагментарно. Статті П. Ендрюса, К. Р. Кларка, Б. Левіна, С. Лурі, Дж. Макліллена, С. Селеменса та інших рецензентів, а також белетристична оповідь дружини письменника Шили Хейлі “Я вийшла заміж за бестселер” мають загальний довідковий характер.

Пояснюючи формулу, за якою А. Хейлі створював свої романи, американський дослідник Дж. Макліллен підкреслює: “Він починає з чогось значного й заплутаного, опису процесу певної людської діяльності чи соціального інституту, події, яка торкається чималої кількості людей і не зовсім схвалюється громадськістю... Хейлі пише один і той самий роман, і тому твір “запрограмований” на успіх [11, 34]”.

Пояснюючи популярність письменника, рецензент Ф. Кемерон зазначав, що А. Хейлі є оповідачем від народження. У цьому сенсі він нагадує Сомерсета Моєма, хоча й без притаманної стилю Моєма урбаністики. А. Хейлі має свій стиль і недвозначні висловлювання. Його романи й телеп’еси призначені для розваги. Авторська неупередженість і

певна авангардність – характерні риси його творів. Моралізаторство А. Хейлі залишає іншим письменникам або принаймні вводить його у свою історію так, аби не переривати сюжет і темп подій [10, 17].

Рецензент П. Ендрюс підкреслює, що романи А. Хейлі є справжніми подіями у світі публікації й критикувати їх – те саме, що товкти воду в ступі: будь-яка критика на їхню адресу сприймається як порожня балаканина. Як тільки контракт на нову книгу підписано, видавничі шпиги нишпорять навколо А. Хейлі. Магазины, що торгують книжками в м'якій обкладинці, і книжкові клуби вже дають йому певну суму грошей, поки роботу над книгою не завершено, а режисери телефонують популярним акторам, аби розпочати кастинг для чергового блокбастера. І після яскравої вечірки презентації книги, остання займає лідируючі позиції в списку бестселерів.

Книгам А. Хейлі властиві вичерпні детальні описи, декілька сюжетних ліній і схильність до вибору як об'єктів опису монолітних конструкцій (готель, аеропорт), про які більшість людей мало знає і які їх цікавлять [9, 20].

На радянському просторі творчий доробок А. Хейлі сприймали дещо інакше. Часописи друкували його твори, аудиторія читала їх, адже її цікавили різного роду “мелодрами”, розповсюджені на Заході, а критики з'ясовували “секрет” популярності прозаїка серед читацького загалу, намагаючись відшукати в його творах відповіді на серйозні питання. “Аеропорт” став одним з перших у літературі другої половини ХХ століття західних бестселерів, який було перекладено та опубліковано в авторитетному часопису “Иностранная литература”. Роман було занесено до списку найбільш вагомих творів сучасно́ зарубіжної літератури. У своїх працях такі відомі українські й російські учені й журналісти, як Г. Васильєв, Г. Гуліа, Г. Злобін, М. Мендельсон, І. Новиченко, М. Пальцев, О. Черчесов та інші намагалися з'ясувати насамперед “секрет” популярності А. Хейлі серед масового читача, а не розкрити особливості його художньої майстерності та творчий потенціал. До того ж у СРСР деякий час А. Хейлі традиційно сприймали як “викривача” недоліків суспільного життя Америки. А так як творчість письменника не дає вагомих підстав для такого твердження, то статті деяких указаних вище авторів не носять об'єктивного характеру. Спеціальні дослідження, присвячені художньому доробку А. Хейлі, практично відсутні. Існують лише журнальні й газетні статті та передмови до окремих російськомовних перекладів, у яких пропонувано загальну характеристику його творчості. Українською мовою романи письменника, крім роману “Готель” (“Всесвіт”, 1972, №№ 8–9), не перекладалися, і у вітчизняному літературознавстві є лише окремі дослідження доробку прозаїка, присвячені “анатомії його успіху” (Д. Затонський), проблемам масової літератури в його творчості (І. Вікторовська), стилістиці його романів (І. Козакова), у той час як творчість А. Хейлі заслуговує на комплексне вивчення. Відчуто брак фундаментальних монографій, які б презентували феномен прози А. Хейлі й визначали його місце в літературному процесі другої половини ХХ століття.

Д. Затонський зазначає, що А. Хейлі в певному значенні був Е. Золя ХХ століття: “Як і в натуралістів, усе у Хейлі починається з теми, з наміру зобразити певне професійне середовище; ситуації та характери лише пізніше “накладаються” на це середовище [2, 155]”.

Натуралістичну манеру романіста підкреслює й В. Івашева: “Хейлі хочеться виглядати письменником-реалістом, хоча вся його манера писати, усі прийоми видають натураліста. Тільки натураліст став би вводити ті технічні подробиці, що не виправдані в дійсно реалістичному (і дійсно художньому) творі, якими до країв переповнений роман (мається на увазі “Аеропорт”. – О. Д.) і що вводяться автором з будь-якого приводу [4, 133]”.

На нашу думку, порівняння А. Хейлі з письменниками-натуралістами є цілком правомірним. Натуралісти відображали явища життя з фактографічною точністю. Саме це робить і А. Хейлі: він детально змальовує виробничі процеси. Як і для натуралістів, для нього характерною є фіксація фактів, вражень, увага до людини як до біологічної істоти, іноді акцент на еротичних подробицях, апокаліпсичні умонастрої. Як і представники натуралізму, прозаїк пояснює соціальні явища й людські характери біологічними законами. У невдачах він звинувачує переважно самих героїв, а не ті обставини життя, у яких вони опиняються. Проте, порівнюючи письменника з Е. Золя, його “не можна ось так відразу віднести до натуралістів: надто великий проміжок часу відокремлює Хейлі від них, занадто різні умови, за яких він і вони створювали свої книжки. ...Прямий попередник репортерського, журналістського елемента в Хейлі – не бальзаківська повнота інформації і не натуралізм Золя, а сучасна “книга фактів [2, 155, 157]”. Коли А. Хейлі писав романи, широко увійшли в побут і життя людини різні технічні винаходи – радіо, телебачення, Інтернет, – тому художній метод прозаїка більше пов’язаний із журналізмом, аніж з натуралізмом. Натуралісти здебільшого не надавали соціально-політичної та етичної оцінки зображуваному, тоді як А. Хейлі стає на шлях об’єктивності й порушує соціально-економічні проблеми свого часу.

Як критика капіталістичної системи США розглядали письменника Т. Денисова, Г. Злобін, С. Меньшиков.

Дещо інакше оцінюють художній доробок А. Хейлі літературознавці О. Зверев, В. Ковський, О. Мулярчик і письменник Ю. Нагібін.

В. Ковський вважає твори письменника “не великою літературою”, але й не “оманливою белетристикою [6, 147]”. У творах А. Хейлі “немає особливих принад для збудження низинних інтересів, а свій “високого класу” професіоналізм автор використовує для того, щоб увести читача в матеріал цілком повсякденний... який подається з навмисною діловитістю й сухістю, далекою від будь-якої сенсаційності [6, 141–142]”.

О. Мулярчик зазначає, що “романи прозаїка несуть у собі значне завдання – розповісти про професії людей” – і відносить їх до творів “прикордонної зони”, “яким властиві риси високої і масової літератури [7, 274]”.

Твори А. Хейлі, на думку О. Зверева, – “це література не стільки соціально-критична... скільки фактографічна; література, що не позбавлена

цікавості, нова за матеріалом, але така, що, звичайно, далеко поступається – в сенсі ідейного багатства, повнокровності й своєрідності характерів, гостроти й значності конфлікту – книгам справжніх великих художників [3, 101–102]”.

“Чи правомірні взагалі абстрактні міркування про художність, психологізм... коли мова йде про право Хейлі, про автора, що свідомо й цілеспрямовано створює літературу прямої дії? [8, 28]” – “захищає” А. Хейлі письменник Ю. Нагібін. На його думку, американський прозаїк як “досвідчений майстровий літературного цеху може точно розрахувати силу впливу кожного образу, кожної сцени, у нього немає... порожнеч, як і немає зайвого, все служить головній меті... [8, 28–29]”.

У пострадянський час, переважно в Інтернеті, з’явилися статті Ф. Вергасова, К. Долініної, В. Ісхакова, С. Карамаєва, Я. Смирницького та інших критиків і письменників, у яких автори давали оцінку творчості А. Хейлі. Проте появу цих робіт було спричинено насамперед звісткою про те, що романіста не стало.

Нині є можливість оглянути творчість А. Хейлі з позицій сучасності, відокремити істотне від скороминущого й наносного, точніше усвідомити його місце в літературі США та світовій літературі.

Так, дослідник О. Донде зауважує, що головне в А. Хейлі – його ремісничий продукт. Письменник винайшов сюжетний модуль твору-катастрофи, який запатентував. До нього нікому ця ідея на думку не спадала. Для неї не було адекватної зображувальної техніки. Романіст вийшов на арену тоді, коли така техніка вже з’явилася. Його роль у створенні виробничого роману значна. Усі його книги є описом роботи складної виробничої організації. Вони цікаві насамперед стороннім. А. Хейлі можна вважати яскравим представником соцреалізму. Цим пояснюється його колосальний успіх у читачів СРСР. У Росії з його статусом іноземця він здобув високий статус у претензійно-інтелігентських колах. Автор був ефективним літературним технологом і плоть від плоті публіки, для якої писав. Був, звичайно, формульним письменником. Але, принаймні, одну формулу він придумав сам (автор має на увазі роман-катастрофу. – О. Д.) [1, 43].

Належність А. Хейлі до письменників соцреалізму підкреслює й К. Кедров: романіст утілює у життя віковичну мрію марксистів про виробничий роман. У нього, як і в радянській літературі, є позитивні й негативні герої, є теорія безконфліктності. Він – американський соцреаліст, який сподобався в СРСР [5].

Зарахування сучасними критиками А. Хейлі до письменників-соцреалістів певною мірою зрозуміле. Література соцреалізму створила новий образ позитивного героя – борця, будівника, ватажка. Герої А. Хейлі теж виступають борцями за поліпшення життя; протиріччя прогресивного і застарілого також є темою його романів. Проте прозаїк не соцреаліст, він перш за все документаліст, який прагне достовірно подати факти.

Тож, як бачимо, розбіжність в оцінці художнього доробку А. Хейлі і його функціонування в літературному процесі пояснюється неповним

дослідженням творчого доробку письменника й феномена масової культури. Наведений узагальнений огляд наукових робіт дозволяє наголосити на недостатній увазі до поетикальних аспектів творчості А. Хейлі, які потребують розкриття через дослідження проблематики і поетики його романів. Дається ознаки недостатній аналіз художньої прози романіста як значущої складової літературної традиції США другої половини ХХ століття. Ця проблема є актуальною не тільки для американського, а й для українського літературознавства, у яких серед досліджень художнього доробку А. Хейлі бракує сучасних монографічних праць, присвячених аналізу проблематики і поетики його романів, а також “секрету” його популярності в контексті провідних естетичних концепцій ХХ століття. Синтезуючий, узагальнюючий підхід до вивчення творчості А. Хейлі залишається актуальним. Науковий інтерес до постаті й творчості митця допомагає не тільки віднайти й визначити естетичні особливості його наративу, а й наочно продемонструвати багатство сучасної американської літератури, неоднорідність її розвитку, художні стрижні, що становлять її різноманітність. Визначення місця А. Хейлі в літературному процесі Америки другої половини ХХ століття й світової літератури є основним об’єктом дослідження його художнього доробку.

Література

1. Донде А. Правильные технологии Артура Хейли. Умер писатель, который не умел писать и был напрочь лишен воображения, писатель, чьи книги читают миллионы / Александр Донде // Нов. время. – 2004. – № 49. – С.43.
2. Затонський Д. Анатомія успіху / Дмитро Володимирович Затонський // Всесвіт. – 1973. – № 7. – С. 154–162.
3. Зверев А. Эта обманчивая острота... / Алексей Зверев // Лит. обоз. – 1973. – № 2. – С. 98–103.
4. Ивашева В. Большая литература или обманчивая беллетристика? / Валентина Васильевна Ивашева // Вопр. л-ры. – 1973. – № 2. – С. 129–139.
5. Кедров К. Отель с крыльями на колесах (постиндустриальные сказки) [Электронный ресурс] / Константин Кедров. – Режим доступа: <http://metapoet.narod.ru/stat/stat45.htm> (дата обращения: 02.09.2011). – Загл с экр.
6. Ковский В. Живое произведение и “шкала ценностей” / Владимир Ковский // Вопр. л-ры. – 1973. – № 2. – С. 139–147.
7. Мулярчик А. С. Массовая беллетристика / Александр Сергеевич Мулярчик // Литература США в 70-е годы ХХ века ; [редкол. Я. Н. Засурский (отв. ред.), А. М. Зверев, С. А. Чаковский]. – М. : Наука, 1983. – С. 269–296.
8. Нагибин Ю. Этот счастливец Хейли / Юрий Нагибин // Нов. время. – 1978. – № 34 (18 августа). – С. 27–30.

9. Andrews P. Books that take the reader into the hearts / P. Andrews // The New York Times Book Review. – 1997. – June, 22. – P. 20.
10. Cameron F. Arthur Hailey's Craft is an Interesting Tale / F. Cameron // Publisher Weekly. – 1975. – October, 30. – P. 17.
11. McLillan Dh. Poetics Arthur Hailey's novels / Dh. McLillan // The New York Times Book Review. – 1977. – January. – # 2. – P. 34–35.

Анотація

Стаття порушує проблему необхідності комплексного аналізу творчості А. Хейлі й доповнює спорадичні зарубіжні й вітчизняні літературно-критичні дослідження, пропонуючи новий підхід до вивчення творчості письменника. Такий підхід дасть можливість по-новому оцінити феномен масової літератури, риси яких визначають художні особливості романів А. Хейлі, і по-новому прочитати контекст американської літератури другої половини ХХ століття.

Ключові слова: Артур Фредерік Хейлі, масова культура/література, висока культура/література, прикордонна зона в літературознавстві, виробничий роман, роман-катастрофа, документальний роман.

Аннотация

Статья поднимает проблему необходимости комплексного анализа творчества А. Хейли и дополняет фрагментарные зарубежные и отечественные литературно-критические исследования, предлагая новый подход к изучению творчества писателя. Такой подход даст возможность по-новому оценить феномен массовой литературы, черты которых определяют художественные особенности романов А. Хейли, и по-новому прочитать контекст американской литературы второй половины ХХ века. Анализ творческого наследия позволит сформировать целостное представление о поэтической концепции автора, выявить и описать его поэтические константы, художественные модели.

Ключевые слова: Артур Фредерик Хейли, массовая культура/литература, высокая культура/литература, производственный роман, пограничная зона в литературоведении, роман-катастрофа, документальный роман

Summary

The article is the first attempt of the complex analysis of Arthur Hailey's oeuvre in Ukrainian literary criticism with the emphasis on artistic and ideological models. This analysis of Arthur Hailey's literary heritage from the point of view of its characteristics as mass culture and literature forms a complete understanding of the author's poetical concept, reveals and describes his poetical constants and artistic models.

Key words: Arthur Frederick Hailey, mass culture/literature, high culture/literature, intermediate zone of literary studies, professional novel, novel-catastrophe, documental novel.